

ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ВИДОВЕТЕ КАМЕННИ ОРЪДИЯ С ОФОРМЕН РЕЖЕЩ РЪБ

Мартин Христов

Каменните оръдия са част от разнообразния археологически материал и за да се направи тяхната формална типология, преди всичко трябва да се изяснят основните им характеристики. Тук ще бъдат разгледани пет вида каменни оръдия, които са обединени от това, че притежават оформен режещ ръб.

1. Б р а д в и

Основният разграничителен белег на бравите спрямо другите оръдия е този, че при тях режещият ръб на каменната част е успореден на оста на дръжката¹. Друга основна характеристика в морфологията на бравата е нейният симетричен профил². Симетричността на профила е особено важна, защото при работата с брадва натискът върху оръдието и съпротивлението на обработваемия предмет (материал) се разпределят и понасят равномерно от двете страни на оръдието³. Режещият ръб може да бъде или извит, или почти прав⁴, а тилът – заострен или оформен във вид на чук⁵. Цялото това оформяне, от една страна, и наличието на отвор за дръжка определят двете разновидности на бравата с основен разграничителен белег – наличието на отвор за дръжка.

Характерно е наличието на отвор при бравите, чиито тил е оформен като чук – те са наречени брадви-чукове. Бравите без такъв отвор са известни като плоски брадви⁶.

Според F. E. S. Roe бравите-чукове имат за прототип бойните брадви⁷. Това мнение е в известен смисъл спорно, и както

правилно отбелязват W. Bray и D. Trump: "... бравата-чук е основно военно оръжие, тъй като съчетава функциите на бойна брадва и боздуган."⁸

За бравата-чук е характерно наличието на отвор за дръжка. Около отвора почти винаги има удебеляване на оръдието, което се обуславя от необходимостта за поемане силата на удара, респективно удължаване на живота на оръдието.

Интересно определение за брадва дава Jean-Luk Piel-Desguisseaus: "... Брадва се нарича режещата част на сечива, която е направена от камък и има дръжка от нетраен материал. Рядко се срещат изцяло запазени находки, но е възможно да се предвидят начините за захващане, когато режещата част е успоредна на оста на дръжката."⁹

От трасологически анализи е установено, че при работа с това оръдие следите, които остават по него, са разположени по двете страни на режещия ръб, и то под остър ъгъл спрямо него¹⁰. Естествено такива следи остават при работа с дървен материал.

2. Тесли

Основният белег на теслата е този, че каменното острие може да бъде закрепено по различни начини за дръжката, но във всички случаи острието е перпендикулярно на оста на дръжката¹¹. Друга основна характеристика на теслите е техният несиметричен профил¹². Хоризонталната проекция (лицето) може да е правоъгълна, триъгълна, но най-често трапецовидна, а режещият ръб – едностранно или двустранно заточен¹³. Напречното сечение бива елипсовидно, полуелипсовидно (планковексно), правоъгълно със заоблени ръбове. Тилната част може да бъде загладена или право отсечена¹⁴.

Сравнително редки са случаите, при които теслите имат перфориран отвор за поставяне на дръжка¹⁵. Във връзка с морфологичните особености на теслите П. Детев отбелязва, че дебелината им в горния край е по-малка от тяхната максимална дебелина¹⁶.

Трасологичните наблюдения показват, че следите при този вид оръдия са разположени перпендикулярно на режещия ръб и са

съсредоточени основно върху гръбната страна (повърхност), като са успоредни помежду си¹⁷.

3. Д л е т а

Тези оръдия се определят от В. Balcer, W. Bray и D. Trump като брадвен тип сечива¹⁸. Другото мнение е, че те са теслообразен тип оръдия¹⁹. Длетата имат асиметричен профил²⁰. Напречните им сечения са квадратни, правоъгълни, елипсовидни и полуелипсовидни²¹. Именно тези характеристики спомагат длетата формално да се отнесат към теслообразните оръдия. Разликата между длетата, теслите и мотиките е тази, че първите са стеснени (често с успоредни странични ръбове) и удебелени²². Повърхността им невинаги е полирана. Интересно в случая е мнението на В. Balcer, който при обработка на такъв материал определя съотношението между дължината и ширината на длетата като константна величина – 4/1.

От трасологически анализ е известно, че при длетата следите от употреба са успоредни и са разположени перпендикулярно на режещия ръб²³.

4. К л и н о в е

Някои автори не отделят клиновете като самостоятелен вид сечащо каменно оръдие²⁴. Формалната типология от своя страна обаче изисква отделянето на клина като вид оръдие.

Клиновете са симетрични или (рядко) несиметрични в своя профил. Дългите им страни често са успоредни, а тилът им обикновено е равен. По размери в повечето случаи са по-големи от длетата. Сечението им е най-често правоъгълно или квадратно, рядко е с някаква друга конфигурация. Ширината им в горната и долната страна често е еднаква²⁵. Както длетата, така и клиновете са стеснени и удебелени. П. Детев (неспециалист по трасология) е на мнение, че следите, които остават при работа върху клиновете, са разположени по лицата на оръдията, от двете им страни²⁶.

5. Мотики

Мотиките също спадат към теслообразните оръдия. За разлика от теслите и длетата те имат по-големи размери²⁷. Друг характерен признак на мотиките е, че техният профил е несиметричен²⁸. Мотиките се различават от теслите и по затъпеното си, почти непригодно за дялане острие²⁹. Острието на мотиката винаги е разположено перпендикулярно на оста на дръжката³⁰. Външната им повърхност почти никога не е полирана³¹.

Въпреки установените формални разлики между този вид оръдие и другите каменни сечива А. Радунчева е на мнение, че оръдие с посочената по-горе характеристика не може да е мотика, а оръдие, служило за дървообработване³². Според резултатите от трасологичните проучвания тези оръдия са служили именно като мотики³³. Следите върху мотиките от двете страни на режещия ръб, както и по оста на оръдието, помежду си са успоредни.

* * *

Според изложеното по-горе е явно, че могат да се допуснат формални разлики между различните оръдия с оформен режещ ръб. Това обаче в никакъв случай не е общовалидно. Прилагането на трасологични анализи върху отделни ансамбли показва наличието на полифункционални оръдия, което от своя страна прави задължително използването на тези методи на археологическото дирене. Именно това изразява и разнообразието на дейностите на човека, живял през тези отдалечени епохи.

БЕЛЕЖКИ

¹ Детев, П. Опит за различаване на неолитните брадви от длетата, теслите, мотиките и палешниците. – Годишник на Народния археологически музей – Пловдив (ГНАМПл), IV, 1960, с. 61; Кънчев, К. За някои способности за определяне на функционалното предназначение на каменните оръдия. – Археология, 1972, № 1, с. 16; Piel-Desruisseaus, Jean-Luk. Outils

Prehistoriques. Forme. Fabrication. Utilisation. Paris, 1991, p. 160; **Bray, W., Trump, D.** Dictionary of Archaeology. 1988, p. 30.

² **Детев, П.** Цит. съч., с. 61; **Кънчев, К.** Цит. съч., с. 16; **Матюшин, Г.** Археологический словарь. Москва, 1996, с. 246; **Bray, W., Trump, D.** Dictionary... - op. cit., 1988, p. 11; Encyclopedia of Indo-European Culture. London/Chicago, 1997, p. 38.

³ **Кънчев, К.** Цит. съч., с. 16.

⁴ **Детев, П.** Опит..., с. 65.

⁵ **Bray, W., Trump, D.** Dictionary..., p. 30.

⁶ Ibid., p. 30, fig. 20-a; p. 232.

⁷ **Roe, F.E.S.** Typology of stone Implements with shaftholes. – Council for British Archaeology. Research Report. V. 23, 1979, p. 23.

⁸ **Bray, W., Trump, D.** Dictionary..., p. 30.

⁹ **Piel-Desruisseaus, Jean-Luk.** Outils..., p. 160.

¹⁰ **Коробкова, Г.** Орудия труда и хозяйство неолитических племен Средней Азии. – МИА, 158, 1968, с. 114; 155–156; **Семенов, С.** Первобытная техника. – МИА, 54, 1957, с. 29; **Piel-Desruisseaus, Jean-Luk.** Outils..., p. 173.

¹¹ **Детев, П.** Цит. съч., с. 68; Има ли “калъпест тип” неолитни бравди. – Археология, 1963, № 4, с. 47; **Bray, W., Trump, D.** Dictionary..., p. 11.

¹² **Детев, П.** Опит..., с. 68; **Детев, П.** Има ли..., с. 47; **Матюшин, Г.** Археологический..., с. 246; **Bray, W., Trump, D.** Dictionary..., p. 11; Encyclopedia..., p. 38.

¹³ **Детев, П.** Опит..., с. 69; **Детев, П.** Има ли..., с. 45.

¹⁴ **Детев, П.** Опит..., с. 69; **Кънчев, К.** За някои..., с. 16.

¹⁵ **Кънчев, К., Николов, Б.** Оръдия на труда и стопанския живот на селища от халколитната епоха във Врачанско. – Известия на музеите от Северозападна България (ИМСЗ-България). Т. 8. 1983, с. 14, обр. 1-а; с. 15; **Тодорова, Х.** Каменно-медната епоха в България (пето хилядолетие преди новата ера). С., 1986, с. 156, рис. 80, 8.

¹⁶ **Детев, П.** Опит..., с. 68.

¹⁷ **Коробкова, Г.** Орудия..., с. 114; **Семенов, С.** Первобытная..., с. 29.

¹⁸ **Balcer, B.** Wytworczosc narzedzi krzemieniuch w neolicie ziem Polski. Wroclaw/Warzawa/Gdansk/Lodz, 1983, p. 146; **Bray, W., Trump, D.** Dictionary... - op. cit., 1988, p. 181.

¹⁹ Детеv, П. Опит..., 1960, с. 68; Детеv, П. Има ли..., с. 47; Кънчев, За някои..., с. 19; Balcer, B. Wytworczosc..., p. 210; Bray, W., Trump, D. Dictionary..., p. 30.

²⁰ Детеv, П. Опит..., с. 68; Детеv, П. Има ли..., с. 47; Кънчев, К. За някои..., с. 19.

²¹ Кънчев, К. Каменни оръдия от неолитно селище край с. Чавдар, Софийско. – Археология, 1970, № 4, с. 53; Кънчев, К. За някои..., с. 19.

²² Balcer, B. Wytworczosc..., p. 145.

²³ Детеv, П. Опит..., с. 67; Кънчев, К., Николов, Б. Оръдия..., с. 18.

²⁴ Детеv, П. Има ли..., с. 47.

²⁵ Детеv, П. Опит..., с. 67.

²⁶ Детеv, П. Има ли..., с. 71; Кънчев, К. Земеделски оръдия от неолита и енеолита в българските земи. – Археология, 1967, № 3, с. 51; Кънчев, К. За някои..., с. 20.

²⁷ Детеv, П. Опит..., с. 70; Детеv, П. Има ли..., с. 70; Кънчев, К. Земеделски..., с. 50; Кънчев, К. За някои..., с. 17.

²⁸ Детеv, П. Опит..., с. 71; Детеv, П. Има ли..., с. 45; Кънчев, К. Земеделски..., с. 51; Кънчев, К. За някои..., 1972, с. 17.

²⁹ Кънчев, К. Земеделски..., с. 51.

³⁰ Детеv, П. Опит..., с. 71; Детеv, П. Има ли..., с. 45; Кънчев, К. Земеделски..., с. 52; Кънчев, К. За някои..., с. 18.

³¹ Радунчева, А. Вина. Енеолитно селище и некропол. – Разкопки и проучвания, VI, 1976, 103–104; Радунчева, А. Земеделието през праисторическата епоха. – В: Развитие на земеделието по българските земи. С., 1981, с. 16.

³² Кънчев, К. За някои..., с. 15; Семенов, С. Происхождение земледелия. Ленинград, 1974, с. 188.

³³ Коробкова, Г. Орудия..., с. 48; Семенов, С. Первобытная..., с. 29.